

Розділ II. ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

doi: 10.15330/msuc.2019.21.34-38

Іван Єрмаков,

кандидат історичних наук, доцент,
завідувач сектору навчально-методичного
забезпечення змісту освіти дітей з особливими
потребами,
Інститут модернізації змісту освіти
(м. Київ, Україна)

Ivan Ermakov,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Head of content training sector education of children
with special needs,
Institute for the Modernization of the Content of
Education
(Kyiv, Ukraine)
ospotreby@imzo.gov.ua
ORCID ID: 0000-0002-2535-5543

ЖИТТЄТВОРЧИЙ ПОТЕНЦІАЛ РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ

Анотація. У статті розкриваються особливості розвитку та формування реабілітаційної педагогіки на засадах ідей педагогіки життєтворчості.

Автор наголошує на необхідності оновлення змісту, технологічного забезпечення, визначення функцій реабілітаційної педагогіки, оскільки вона розкриває нове бачення проблеми, пропагує прогностичну філософію інтегрованої школи.

Вказується, що найціннішим надбанням реабілітаційної педагогіки є те, що її цілі, зміст близькі не лише педагогам-реформаторам, а й дітям, які стають співтворцями нових моделей школи XXI століття, глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом бути.

У статті наголошується, що важливе вміння зростаючої особистості «учитися бути» повинно базуватися на вмінні пізнавати самих себе, належним чином усвідомлювати свої сили й можливості, намагатися покінчити з такими явищами, як фаталізм і покірність, що за певних обставин означає вчитися жити, пізнавати, мислити вільно і критично, учитися любити світ і робити його гуманнішим, учитися жити й творити. Адже опанування дитиною з особливими потребами мистецтва жити допомагає їй краще опанувати інноваційні технології самореабілітації, самооблізації, які є життєво важливими для її розвитку.

Методологічні орієнтири дослідження репрезентують теоретичний концепт розвитку реабілітаційної педагогіки, що поєднує досліджене явище у контексті діяльності педагогіки життєтворчості.

Автор акцентує увагу на прикладних завданнях реабілітаційної педагогіки, які полягають у теоретичному та організаційно-практичному забезпеченні освітньо-реабілітаційного процесу як у системі спеціальної освіти, так і у процесі інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи. Відзначається, що ефективна інтеграція в суспільство, розвиток життєвої компетентності дітей з особливими потребами можуть бути успішною за умови створення інноваційного освітньо-реабілітаційного, корекційно-розвивального простору, який системно поєднує в собі медичні, психологічні, педагогічні та соціальні аспекти.

Ключові слова: життєтворчість, педагогіка життєтворчості, розвиток особистості, діти з особливими потребами, спеціальна освіта.

LIFE POTENTIAL OF REHABILITATION PEDAGOGY

Abstract. In the article the peculiarities of development and formation of rehabilitation pedagogy on the basis of ideas of pedagogy of life creation are revealed.

The author emphasizes the necessity of updating the content, technological support, defining the functions of rehabilitation pedagogy, since it reveals a new vision of the problem and promotes the prognostic philosophy of the integrated school of the century.

It is pointed out that the most valuable asset of rehabilitation pedagogy is that its goals, content are not only close to the educators-reformers, but also to the children who become co-creators of new models of the 21st century schools, who are learning more about their lives to master the art of life-giving, the art of being.

The article emphasizes that the important ability of a growing person to "learn to be" must be based on the ability to know oneself, to be aware of one's strengths and abilities, to try to end such phenomena as fatalism and humility, which in certain circumstances means learning to live, to know, to think, freely and critically, learn to love the world and make it more human, learn to live and create. After all, mastering by a child with a special need the art of living helps her or him to master better innovative technologies of self-rehabilitation, self-mobilization, which are vital for her or his development.

The methodological guidelines of the study represent the theoretical concept of the development of rehabilitation pedagogy, which explains the phenomenon under study in the context of the activity of pedagogy of life-creation.

The author focuses on the applied tasks of rehabilitation pedagogy, which consist in theoretical and organizational and practical support of educational and rehabilitation process both in the system of special education and in the process of integration of children with special needs in secondary schools. It is noted that effective integration into society, development of vital competence of children with special needs, can be successful under the condition of creation of innovative educational and rehabilitation, correction and development space, which systematically combines medical, psychological, pedagogical and social aspects.

Keywords: life-giving, pedagogy of life-giving, personality development, children with special needs, special education.

ВСТУП

Постановка проблеми. Сьогодні гостро постає завдання осмислення й пізнання нових педагогічних реалій, створення нової філософії освіти, відкритої до таємниць життя людини, її прагнень, життєвого й духовного світу. На цій основі має формуватися нова педагогіка – педагогіка життєтворчості, у центрі якої – дитина з її радощами і болями, злетами і драмами, інтересами, потребами, з її напруженим екзистенційним духовним світом.

На межі століть педагогіка покликана проаналізувати свої здобутки, уроки, освоїти нові цінності. Ми є свідками того, як у процесі проведення масштабного експерименту із комплексної реабілітації дитини із проблемами розвитку народжуються прообрази інтегрованої школи XXI століття, що базуються на нових концептуальних засадах, передусім ідеях життєтворчості особистості. Саме ідеї життєтворчості, плекання дитини як суб'єкта життя стануть, на наш погляд, альфою та омегою нової інтегрованої школи, яка допомагатиме учням опанувати чотири стрижневі стовпи – навчитися пізнавати життя; навчитися життєвої і соціальної компетентності; навчитися жити разом; навчитися мистецтва життя.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Мета статті – на основі аналізу психолого-педагогічної літератури та досвіду діяльності інноваційних закладів освіти розрити провідні ідеї та принципи формування реабілітаційної педагогіки.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

До провідних методів дослідження відносимо методи збору інформації: опитування, анкетування, інтерв'ювання усіх суб'єктів освітнього процесу; спостереження за виховною діяльністю педагогів, їх взаємодією з учнями, батьками; аналіз й узагальнення зібраної інформації.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Життєтворчість – особлива, вища форма виявлення творчої природи людини. Вона сприяє самостійному вибору особистістю стратегії життя, розробці життєвих планів і програм, вибору та використанню засобів, необхідних для реалізації індивідуального життєвого проекту.

Найціннішим надбанням педагогіки життєтворчості є те, що її цілі, зміст близькі не лише педагогам-реформаторам, а й дітям, які стають співтворцями нових моделей школи XXI ст., глибше осмислюють своє життя, навчаються для того, щоб оволодіти мистецтвом життєтворчості, мистецтвом бути. «Учитися бути» означає пізнати самих себе, усвідомити свої сили й можливості, покінчити з фаталізмом і покірністю, означає вчитися жити, пізнавати, мислити вільно і критично, учитися любити світ і робити його гуманнішим, учитися творчості.

Освоєння дитиною з особливими потребами мистецтва жити допомагає їй опанувати технології самореабілітації, самообілізації.

Ця самообілізація значною мірою залежить, по-перше, від змісту (смыслу) життя (тобто від більш або менш чіткого адекватного розуміння необхідності жити); по-друге, від певної якості, способу життя (від необхідності цю якість змінити чи відстояти в екстремальних умовах); по-третє, від жадоби, волі до життя (тобто від спрямованості до певної якості, до життя, що відповідає визначеному смыслу життя); урешті, від наявності/відсутності смаку до життя (від можливості та здатності насолоджуватися своїм існуванням як таким).

Воля до життя є похідною від духовного здоров'я особистості і водночас вона є одним із найважливіших «регуляторів», що забезпечують максимально можливий рівень і душевного, і фізичного здоров'я. Воля до життя – це мобілізація сил на втілення смыслу життя в певному способі життя, зокрема мобілізація на досягнення життєстверджуючого смыслу смерті: не просто існувати, а саме повноцінно жити, встигнути відбутися повноцінною особистістю; навчитися цінувати життя, берегти людей, особливо, близьких, поки вони живі; бути відповідальним за себе і своїх близьких перед власною совістю. Формування волі до життя безпосередньо пов'язане з перетворенням особистості зі стихійного на свідомого суб'єкта власного життя (Суворов А.В., 1998).

Технології життєтворчості спрямовані на допомогу дітям у реалізації життєвих потреб: створення умов для максимально вільної реалізації життєвого потенціалу особистості; допомогу дитині у створенні й реалізації життєвого проекту, у духовному становленні, творчому самовтіленні, розвитку здатності до життєвого самовизначення. Особливо продуктивними є ідеї вченого-новатора О. Газмана (Газман О.С., 1998, с.108.) про захист і педагогічну підтримку дитини у проблемних ситуаціях. Педагогічна підтримка в освіті, що її О. Газман розглядає як особливу сферу діяльності, спрямована на самостановлення дитини як індивідуальності і є процесом спільного вчителя з

учнем визначення власних інтересів школяра і шляхів подолання проблем, які заважають йому зберегти свою людську гідність і самостійно досягати бажаних результатів у різних сферах. Педагогічна підтримка є способом організації взаємодії педагога й учня у виявленні, аналізі реальних і потенційних проблем дитини, спільному проектуванні можливого виходу із неї. Такий підхід вимагає від педагогічних колективів освоєння технологій життєвого проектування, перебудови на засадах навчання і виховання діагностики, корекції, проектно-цільового управління.

Забезпечуючи права дитини, реабілітаційну й психотерапевтичну функції, школа освоює механізми захисту дитини, тобто готовність і здатність прийти на допомогу дитині в критичних ситуаціях. Це – моральна охорона її від можливого соціального або психологічного стресу і створення умов для самостійного протистояння різним негативним впливам. Педагогічний захист передбачає забезпечення механізмів фізичної, психологічної, соціальної безпеки й формування відповідного власного способу захисту себе. Такий підхід допомагатиме педагогіці вийти на нові інноваційні шляхи, гідно приймаючи виклик XXI століття, ниткою Аріадни є реалізація девізу: «Школа для дитини, а не діти для школи».

Сьогодні про життєздатність освіти свідчить її гуманістична місія плекання образу Людини-творця, відкритість до нових ідей, інноваційних пошуків у новому столітті, третьому тисячолітті.

У контексті педагогіки життєтворчості школа має стати інститутом збереження й зміцнення фізичного, психічного, морального, духовного здоров'я дитини, допомоги їй у ситуації життєвої кризи, збереження особистості в драматичних обставинах життя, захисту від різних стресогенних чинників. Освіта має відігравати важливу роль у попередженні учня про прірви, небезпеки життя. У цьому плані вона набуває випереджувального й попереджувального характеру. Захисна людинозберігаюча функція педагогіки, освіти була завжди домінуючою, але її значущість зростає в трансформаційні, перехідні періоди розвитку суспільства, особливо на етапах історичних системних криз, від яких найбільше страждають діти. Школа повинна допомогти вижити дитині з особливими потребами в нестабільному суспільстві, виробити захисні механізми, навчити самостійно розв'язувати життєві проблеми.

За складних умов трансформації суспільства, у час невизначеності й непевності, знецінення життя людини зростає значення реабілітаційної функції освіти і школи. Реабілітаційна педагогіка, яка ґрунтується на засадах життєтворчості, покликана допомогти визначити шляхи розв'язання соціальної, медичної, психолого-педагогічної проблематики розвитку дитини, життя якої обтяжене хворобою або іншими несприятливими соціально-психологічними чинниками.

Поняття «реабілітаційна педагогіка» охоплює відновлення частково втрачених або послаблених властивостей і функцій організму особистості дитини, окремих її сторін з метою максимально повного розвитку індивідуальних можливостей і активно перетворювальної адаптації до навколишнього світу. Необхідність організації навколо дитини з особливими потребами реабілітаційного простору потребує створення оптимістичної, позитивно емоційно насиченої атмосфери. Саме духовне, міжособистісне спілкування, що сприяє розкріпаченню, запускає в дію реабілітаційні механізми, забезпечує значною мірою відновлення різних функцій особистості.

Важливий напрям реабілітаційної педагогіки – допомогти дитині з особливими потребами опанувати мистецтвом самореабілітації – механізмом і здатністю до самопомоги в найбільш продуктивному подоланні кризових ситуацій, виході зі скрутного становища, поверненні на тимчасово втрачену траєкторію життєвого шляху. Така психологічна допомога сприяє розкриттю життєвого потенціалу, стимулює самостійні пошуки нових можливостей самоздійснення, наближення до себе, до власної сутності. Тож реабілітаційна педагогіка сприяє становленню дитини як суб'єкта життя, що володіє мистецтвом пізнання самого себе, життєвою компетентністю, життєздатністю. Життєздатність – це спроможність суб'єкта відтворювати себе, свою культуру, свої взаємини всупереч нескінченним потокам небезпек, долаючи їх і відповідаючи на них відповідно до реального виклику історії людської долі.

Прикладним завданням реабілітаційної педагогіки є теоретичне та організаційно-практичне забезпечення освітньо-реабілітаційного процесу як у системі спеціальної освіти, так і у процесі інтеграції дітей з особливими потребами в загальноосвітні школи.

На порозі XXI ст. зростає потреба у проведенні випереджувальних, прогностичних експериментів із різних аспектів комплексної реабілітації на засадах педагогіки життєтворчості.

Мета такої пошукової роботи – розробка концептуальних, змістових і технологічних аспектів розвитку життєвої та соціальної компетентності дітей з особливими потребами, інтеграції їх у демократичне суспільство з ринковою економікою, соціокультурний простір.

Важливо, па наш погляд, зосередити зусилля на:

- науковому обґрунтуванні прогностичних моделей інноваційних закладів спеціальної освіти;
- виробленні ефективних моделей інтеграції дітей з особливими потребами в українське суспільство;
- проектуванні та поетапній апробації компетентісно зорієнтованого освітньо-реабілітаційного процесу, спрямованого на становлення особистості як суб'єкта життя;
- трансформації спеціальної школи в різні типи інноваційних закладів загальної освіти;
- актуалізації змісту навчально-реабілітаційного процесу, створенні умов для розвитку життєвої компетентності вихованців;
- експериментальній перевірці корекційно-розвивальних, соціальних технологій, цільових програм реабілітації дітей з особливими потребами, розвитку їх життєвої компетентності;

- перебудові навчально-реабілітаційної діяльності на діагностичній основі, апробації інструментарію для оцінки рівня досягнень із різних параметрів життєвої компетентності;
- розробленні системи диференційованого медико-психологічного вивчення специфіки порушень у розвитку різних груп із метою виявлення особливих загальноосвітніх потреб кожної дитини і створення індивідуальної комплексної програми реабілітації;
- апробації програм партнерства з різними групами громадськості з метою створення освітньо-реабілітаційного співтовариства;
- освоєнні нових підходів до підвищення педагогічної, психологічної, рефлексивної інноваційної культури, компетенцій педагогічних працівників навчально-реабілітаційних центрів, батьків.

Отже, ефективна інтеграція в суспільство, розвиток життєвої компетентності дітей з особливими потребами можливі за умови створення інноваційного освітньо-реабілітаційного, корекційно-розвивального простору, який системно поєднує в собі медичні, психологічні, педагогічні та соціальні аспекти, сприяє саморегуляції поведінки, самореабілітації, розвитку і саморозвитку дитини як суб'єкта культури і життя. Інтегрована школа життєтворчості, а саме такою ми бачимо її у XXI ст., – це школа швидкого і гнучкого реагування на стрімкі, динамічні, а часом і драматичні зміни в перехідному суспільстві. Тому її головне завдання полягає в забезпеченні психічного, фізичного, морального, духовного здоров'я дитини. Ця школа зміцнює адаптаційний, життєздатний потенціал дитини, максимально знижує перевантаження, створює оптимальні умови, які допомагають уникати неврозів, психічних травм, забезпечує діагностику й корекцію, систематичну медико-психологічну допомогу та підтримку. Педагоги, психологи, медики допомагають кожній дитині опанувати механізми психологічного захисту душевної та фізичної рівноваги, стійкості в критичних ситуаціях, технологію самопомоги, спрямовану на подолання кризових ситуацій, стимулювання самостійних пошуків, нових можливостей самоактуалізації, саморозвитку, самоздійснення, самоопанування, наближення до себе, до власної сутності.

Школа XXI століття покликана забезпечити ефективне розв'язання таких завдань освіти дітей з особливими потребами:

- формування позитивного ставлення до себе, інших, навколишнього світу (самоповаги і впевненості у собі; позитивного ставлення до свого розвитку, здоров'я; ініціативності, уміння ставити мету, уміння визначати пріоритети в роботі й особистому житті; планувати час; позитивного ставлення до змін; визнання феномену людської неповторності, творчості);
- розвиток умінь і навичок, необхідних для ефективної комунікації;
- розвиток конструктивного мислення (розв'язання проблем і ухвалення рішень, ефективне використання найрізноманітніших технологій);
- формування вмінь і навичок співробітництва і роботи у групі (розуміти мету і культуру групи й успішно в ній працювати; планувати й ухвалювати рішення спільно з іншими членами групи, поважати думку інших тощо);
- розвиток ключових життєвих компетенцій у дітей з особливими освітніми потребами у процесі соціальної та життєвої практики, поглиблення життєзнавчого і практичного спрямування змісту спеціальної освіти, забезпечення компетентісно спрямованої спеціальної освіти.

Критерієм визначення ефективної реабілітації дітей з особливими потребами слугуватиме достатня компетентність щодо свідомої побудови життя, зокрема:

- спроможність застосовувати компенсаторні можливості організму, активізувати наявні фізіологічні резерви для розв'язання проблем власного саморозвитку, життєвої компетентності;
- набуття навичок саморегулювання почуттів і депресивних станів;
- наявність певних адаптаційних навичок, розвиненість комунікативної та емоційно-вольової сфери в життєвому просторі особистості;
- здатність до оптимістичного сприйняття життя та орієнтація на успіх;
- розвиненість механізмів регуляції рольової поведінки;
- здатність до професійного самовизначення відповідно до своїх особистісних можливостей;
- усвідомлення системи пріоритетів життєвих цінностей;
- міра відповідального ставлення особистості до життя;
- уміння будувати життя за своїм власним життєвим проектом;
- компетентність у побудові свого життєвого шляху, відповідальність за власну долю і вчинки;
- культура життя людини (міра гуманізації, цивілізованості; відповідність стилю життя загальнолюдським цінностям).

Важливо зазначити, що сучасна школа робить лише перші кроки на шляху до формування в дітей життєвої, соціальної компетентності.

Надзвичайно важливою передумовою соціального ставлення дітей з особливими освітніми потребами є здобуття освіти відповідного рівня, що відкриває шлях до життєвого та професійного зростання, реалізації власних здібностей та потреб.

Окрім того, освіта – це ще й шлях компенсації та корекції наслідків порушень психофізичного розвитку, попередження вторинних відхилень, формування компенсаторних механізмів, що зумовлюють розвиток особи з інвалідністю з урахуванням максимального рівня її функціональних можливостей (Маслоу А., 1997).

У цьому контексті освіта для дітей і юнацтва з інвалідністю є важливою формою їх соціального захисту, реальним шансом створити передумови для подальшого самостійного і незалежного життя.

Одним із пріоритетних напрямів державної політики у сфері освіти є створення умов для осіб з інвалідністю для реалізації їх прав на рівний доступ до якісної освіти, розвиток особистих інтелектуальних і професійних можливостей.

Для дітей і юнацтва з інвалідністю професійну освіту без перебільшення можна вважати найважливішим засобом досягнення самостійності та особистої незалежності, інтеграції в сучасне суспільство.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, головним завданням реабілітаційно спрямованої освіти в контексті життєтворчої освітньої парадигми постає вироблення механізмів формування життєвої компетентності щодо всіх сфер життєдіяльності людини (побут, праця, дозвілля, освіта) на основі актуалізації суб'єктного статусу дитини, тобто вироблення в неї здатності до самореабілітації, самопомоги, до конструктивного розв'язання проблемних кризових ситуацій, розробки власної життєвої програми щодо подолання зовнішніх і внутрішніх обмежень життєдіяльності та успішного включення в продуктивне життя суспільства.

Парадигма життєтворчості відкриває перед дитиною, розвиток якої обтяжений усілякими негараздами, перспективу залучення до активного багатогранного життя, запобігає зосередженню на своїх проблемах і недугах, допомагає адекватно усвідомити рівень своїх сил і можливостей, подолати почуття фаталістичної приреченості, виводить на шлях гармонійного життєздійснення.

Ключові положення реабілітаційної педагогіки:

- ефективна реалізація компетентнісного підходу в організації освітньої діяльності навчальних закладів усіх типів забезпечується через реабілітаційний компонент навчально-виховного процесу, який являє собою комплекс медико-оздоровчих, компенсаторно-допоміжних, корекційно-розвиткових, психотренінгових, соціально-превентивних, дидактично-варіативних, колективно-креативних заходів інклюзивно-інтегративного спрямування;
- відновлення психофізичних функцій організму дитини поряд з накопиченням нею ресурсного потенціалу соціально-інтегративних можливостей необхідно розглядати як складник їх свідомого саморозвитку й оптимально доцільно здійснювати в умовах інклюзивного, збагаченого реабілітаційним компонентом освітнього простору життєтворчості, насиченого життєзнавчим змістом.

Важливе завдання спеціальної освіти – сформувати нові життєві стратегії, максимально адекватні новій ситуації, яка склалася в українському суспільстві. Освітньо-реабілітаційний процес має бути спрямований на становлення стратегій побудови розвивального способу життя, виховання вільної й відповідальної особистості. Розвинена відповідальність пов'язана з усвідомленням своєї самостійності, а також із упевненістю, здатністю до самоконтролю, саморегуляції поведінки, самопомоги.

Сучасна спеціальна освіта – це освіта швидкого і гнучкого реагування на стрімкі, динамічні, а часом і драматичні зміни в перехідному суспільстві. Тому головне завдання реабілітаційної педагогіки полягає в науковому забезпеченні психічного, фізичного, морального, духовного здоров'я дітей з особливими освітніми потребами.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Напрями подальших досліджень вбачаємо передусім у створенні інноваційних стратегій та технік реабілітаційної педагогіки з метою їх реалізації в освітній процес сучасного закладу освіти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Газман, О.С. (1998). Воспитание и педагогическая поддержка детей. *Народное образование*. 6. 108-111.
- Єрмаков, І.Г. (2006). Виховання життєтворчості: моделі виховних систем. Харків : Основа.
- Ортега-и-Гассет, Х. (1991). Что такое философия. Москва : Наука.
- Маслоу, А. (1997). Психология бытия. Москва : Редол-Бук.
- Суворов, А.В. (1998) Экспериментальная философия. Москва : Изд-во УРАО.

REFERENCES

- Hazman, O.S. (1998). Vospytanye u pedahohycheskaia podderzhka detei. *Narodnoe obrazovanye*. 6. 108-111.
- Yermakov, I.H. (2006). Vykhovannia zhyttietvorchosti: modeli vykhovnykh system. Kharkiv : Osnova.
- Ortega-y-Hasset, X. (1991). Chto takoe fylosofyia. Moskva : Nauka.
- Maslou, A. (1997). Psykholohyia bityia. Moskva : Redol-Buk.
- Suvorov, A.B. (1998) Eksperymentalnaia fylosofyia. Moskva: Yzd-vo URAO.

Статтю подано до редколегії 29.09.2019 р.
Рекомендовано до друку 17.10.2019 р.